

Юринець Ю. Л., к.ю.н., доцент,
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

ДОСТУП ДО АРХІВІВ СЛУЖБ БЕЗПЕКИ КОЛИШНІХ РЕПРЕСИВНИХ РЕЖИМІВ: ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У Статуті Міжнародної ради архівів (далі – МРА) [1] вказується, що архіви становлять пам'ять націй і суспільства, вони формують їхню ідентичність і є наріжним каменем інформаційного суспільства. Як зазначається у звіті ЮНЕСКО, підготовленого від імені МРА [2], під час політичних змін архіви є основним засобом втілення в життя колективних та індивідуальних прав. Успіх методів відшкодування і компенсацій жертвам репресій, так само як і усунення відповідальних осіб колишнього режиму, буде значною мірою зумовлений використанням документів репресивних інституцій. Підтримка їхнього збереження і створення інституцій, відповідальних за їхню охорону в новій політичній державі, є визначальними факторами у процесі зміцнення демократії.

Натомість в Україні це питання системно не вирішено. На думку правозахисника Є. Захарова, стан з доступом до архівних даних про репресії і загалом доступом до архівів не можна визнати задовільним [3]. Питання забезпечення загального доступу до архівних документів, у т.ч. архівів репресивних органів СРСР, поставлено тільки у Коаліційній угоді 2014 р. (п. 2.3.13) [4], тобто на 24-му році незалежності України. Отже, для України питання доступу до архівів, особливо щодо вивчення репресій тоталітарного радянського режиму, є актуальною, а принципи законодавчого врегулювання цих питань є практично значущими.

Відповідно до принципів, викладених у Звіті [2], пріоритетним у визначенні режиму доступу до архівів репресивних режимів є дотримання прав постраждалих осіб та суспільства (колективних прав). До колективних прав щодо доступу до архівів репресій віднесені:

1. Право народів і націй обирати свій власний шлях політичних змін значним чином визначається доступністю документів. Без архівів немає справжньої свободи вибору.

2. Право народів на цілісність їхньої писаної пам'яті повинно бути незаперечним. Якщо спільнота обирає прощення як засіб досягнення політичних змін, результатом цього не повинно стати зникнення документального спадку минулого. Право на вибір шляху політичних змін виключає право знищувати документи.

3. Право на правду. Громадяни мають тісно пов'язане з цими обома правами право на найповніше можливу інформацію про дії попереднього

режиму чи через їхніх парламентських представників, чи через будь-яку іншу систему, які можуть вважатися адекватними цим представникам.

4. Право визначати осіб, відповідальних за злочини проти прав людини. Право визначати агентів репресій повинно визнаватися незалежно від будь-яких інших рішень стосовно відповідальних осіб чи можливе продовження їхньої праці в якості державних службовців. Політика амністії чи прощення щодо посадових осіб, відповідальних за порушення прав людини, була прийнята різними країнами у процесі переходу до демократії з метою досягнення національного примирення. Однак, у демократичній державі народ має право знати імена посадових осіб, відповідальних за порушення прав людини у колишніх режимах, для того, щоб гарантувати, що вони не робитимуть політичну кар'єру.

Що стосується індивідуальних прав, то у Звіті [3] спеціально підкреслюється, що основна роль, яку відіграють архіви, характеризується їхнім адміністративним значенням у дотриманні прав особи. Серед індивідуальних прав Звіт [2] виділяє:

1. Право досліджувати долю родичів, які зникли під час періоду репресій.

2. Право знати, яка інформація про осіб зберігається в архівах: право знати, чи будь-яка інформація про особу знаходилася в поліції або розвідувальних службах колишнього репресивного режиму і оцінювати, у який спосіб можуть вплинути політичні, ідеологічні, етнічні чи расові упередження на персональне, сімейне чи професійне життя. Саме право може також застосовуватися від імені агентів і службовців інституцій репресивного режиму.

3. Право на історичні й наукові дослідження: усі громадяни мають право доступу до джерел вивчення їхньої національної історії. Доступ до таких документів повинен враховувати потребу захисту приватності жертв і третіх сторін, згадуваних у документах.

4. Право реабілітації для ув'язнених і репресованих з політичних мотивів.

5. Право на компенсацію і відшкодування збитків, завданих жертвам репресій. Коли органи влади нових демократичних режимів вирішують надати компенсацію жертвам репресій, документи, вироблені інституціями колишнього режиму, забезпечать їх необхідними доказами.

6. Право реституції конфіскованого майна.

Сюди ж необхідно додати право для осіб, що не були на службі в репресивних органах, доводити (за необхідності) ці факти. Особи повинні мати можливість внести зміни чи заяву щодо інформації, яка міститься про них у персональних дос'є. Вони повинні бути включені в дос'є, але чітко

відділені від документів, що зберігалися репресивним режимом, і які не повинні змінюватися.

Перелічені права мають пріоритет перед правом агентів репресій на приватність.

Література

1. Статут Міжнародної ради архівів: Ухвалений XV сесією Генеральної асамблеї. Відень (Австрія), 28.08.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/NB/MRA.pdf>

2. Архіви служб безпеки колишніх репресивних режимів / За матеріалами Звіту МРА для ЮНЕСКО; коментар Антоніо Гонзалес Куїнтана // Інформаційний портал Харківської правозахисної групи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php?id=1039004029>

3. Захаров Є. Передмова до статті: Буль Г.П. Доступ до інформації: юридичні аспекти / Є. Захаров // Інформаційний портал Харківської правозахисної групи [Електронний ресурс]. – 04.12.2001. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php?do=print&id=1007460811>

4. Коаліційна угода – 2014: Текст станом на 21.11.2014 р. [Електронний ресурс]. – 28.11.2014. – Режим доступу: http://samopomich.ua/wp-content/uploads/2014/11/Koaliciyna_uhoda_parafovana_20.11.pdf